

nyekhez vezetett a líraelmélet és az irodalomtörténet terén is. A könyv érdeme, hogy a 18–19. század fordulójának zenei és irodalmi viszonyairól olyan összetett képet tár az olvasó elé, mely kiindulópontul szolgálhat későbbi kutatásokhoz is. Zeneértelmezése igyekszik az irodalom keretein belül maradni; verstani fejtegetése egy régóta vitatott témát jár körül, melyhez a zenei hangsúlyok kiemelésével új eredményekkel járul hozzá; Csokonai költészetét pedig újszerű bemutatásával olykor árnyalja, olykor egészen új aspektusból láttatja. Hovánszki Mária monográfiája nélkülözhetetlen a magyar verstani hagyományokat, illetve Csokonai költészetét érteni vágyó olvasók számára. (*Debreceni Egyetemi Kiadó*)

DEZSŐ KINGA

A vonat alá lökött Kosztolányi

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: MINT AKI A SÍNEK KÖZÉ ESETT. KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÉLETRAJZÁHOZ

Az életrajzírás szükségessége korántsem egyértelmű. Az elmúlt évtizedek irodalomelméleti tendenciái rámutattak a művekre alkalmazott biográfiai olvasatok referenciális eltévelyedéseiben rejlő veszélyekre, amelyek enyhébb esetekben az író személyének fetisizálásához, extrémebb körülmények között – mint amilyeneket például a marxista esztétika szempontrendszer teremtett – a szövegek ideológiai motiváltságú, téves értelmezéseihez vezettek, sőt nem egyszer vált láthatóvá az, ahogy az aktuális hatalmi pozícióból megszólaló beszélő a biográfia ütőkártyáját kijátszva hátrította el az érvényes (ám mindig rendkívül mozgékony) normarendszer által „nem kívánatosnak” nyilvánított szerzőt.

Ezekkel a nagy múlttal rendelkező, ám nem különösebben árnyalt és még kevésbé megfontolt állásfoglalásokkal szemben a ma (is) rendkívül fontos (és még egyáltalán nem lezárt), javarészt a második világháborút megelőző és az azt kísérő eseményeket problematizáló diskurzusokból kitűnik, hogy a szövegek mögött talált – de inkább az azok mögé helyezett – „én” történelmének az adott állításokat vagy elgondolásokat hitelesítő mivolta, illetve éppen az ezen hitelesítésre való képtelensége között szükségszerűen meghozandó olvasói választás a szerzői identitás gyakran feltételezett etikai semlegességét kikezdő kérdéseket szülhet. Vagyis a „szerzői” és a „valós én” közti potenciálisan előálló interferencia felett nem lehet egyszerűen szemet hunyni, sőt a múlttal való szembenézés kérlelhetetlen szigorúsággal és megfelelő (ön)kritikai hozzáállással, a körülményeket és a felmerülő lehetőségeket a maguk keretei között mérlegelő, jó arányérzékkel véghezvitt vizsgálódásokon belül maradva a kultúratudomány egy kitüntetett fontosságú területének bizonyulhat, ahogy bizonyult is már nem egy munkában. Bíró-Balogh Tamás könyvében, úgy tűnik, azonban nem ezt, hanem az előbbi utat választotta, így az e sorban precedensnek számító Paul de Man tengeren túli megítélésének történetéhez hasonlóan – akinek a politikai múltja köztudottan leginkább az amerikai re-

cepció kezében vált az elgondolásai okozta irritációt felszámolni tudó fegyverré – a számba vett életmű vitatható elemei kézenfekvő eszközként kínálkoznak Kosztolányi Dezső alakjának morális alapon történő diszkreditálásához.

A kötet tíz tanulmányt és egy függeléket tartalmaz, ezek döntően Kosztolányi életének, de leginkább publicisztikai működésének 1919 és 1921 közé eső időszakát, valamint az ehhez az időszakhoz – akár közvetetten – köthető irodalomtörténeti dokumentumokat tárgyalják, különös tekintettel az *Új Nemzedék* című folyóiratot és az ominózus *Pardon*-rovatot érintő vonatkozásokra. A nyitótanulmány, *A legkegyetlenebb műfaj. A Kosztolányi-életrajz kérdései* mindezekhez kíván egyfajta elméleti megalapozást nyújtani. A szövegben a szerző a filológiai eredményeit tekintve példaként emlegetett József Attila-kutatáshoz mérten egy meglévő, hiteles Kosztolányi-életrajz hiányát hangsúlyozza (7.), ezzel összhangban pedig Kosztolányiné Harnos Ilona férjéről írott könyvét – vitatható módon – hiteltelenként nevezi meg (11.). Érdemes megjegyezni itt, hogy ugyan Arany Zsuzsanna szintén felhívta a figyelmet Kosztolányiné esetenkénti pontatlanságára, azonban ez az ő készülő Kosztolányi-életrajzában nem okoz gondot vagy ellentmondást, hiszen az említett pontatlanságokból kifolyólag nem illeti Kosztolányiné könyvét a hiteletlenhez még csak hasonlóan erős kifejezésekkel sem, hanem az adatok gondos felkutatásával igyekszik kritikai keretek közé szorítani azt, a felhasználható és hasznos információk kiszűrését előnyben részesítve. Ezzel szemben Bíró-Balogh Tamás kijelentése ott válik problematikusá, amikor kritikájának ellenében a kötet további tanulmányaiban mégis nem egyszer hivatkozik Kosztolányiné könyvére, ha az éppen érvelése céljához rendelhető. A szerző tanulmányában Lengyel András nyomán (akinek a kötetben játszott szerepéről még lesz szó) „téves apologetika” (17.) névvel illeti – amely vádra szintén Arany Zsuzsanna közölt a *Kalligram* 2010. szeptemberi számában igencsak megfontolandó, ám a kötetben számba nem vett választ – a Kosztolányi-életrajznak azon szakaszával kapcsolatba hozható értelmezési stratégiákat, amelyek a kötet gerinceként megnevezhető *Új Nemzedék*-hez köthető dokumentumok körüli viták során keletkeztek, sőt szerinte a Kosztolányi antiszemitizmusa körüli értetlenségnek mint „a meglehetősen téves pályáértelmezésnek legfőbb oka az, hogy nincs megbízható életrajz”, azonban ez szerinte csupán az „értelmezői iskolák” okozta bonyodalmak tünete (18.), mivel azok leértékelték az életrajz kutatását.

Ezen a ponton előtérbe kerül Bíró-Balogh Tamásnak az elmélethez való ambivalens viszonya, amely erősen szelektívnek bizonyul, amennyiben a szerző által fenntartások nélkül elfogadott kategorizálási (29.) és csoportosítási eljárásokat (18–19.) is elméletinek tekintjük – hiszen bajosan fogadható el, hogy a filológiai munka nélkülöznie az elméleti előfeltevéseket –, és amennyiben egy Lengyel András-idézetben megbúvó pejoratív megnevezés („irodalomtudományi divatok”) ügyes szövegbe csempészésével explicit módon ki nem mondottként jelezhető az elmélettől való távolságtartás (22.). Könnyűszerrel kimutatható azonban, hogy ez a távolságtartás főként a szerző elméleti tájékozatlanságából fakad, hiszen a tanulmány (és ezzel összhangban a könyv) több, nem különösebben megfontoltnak ható megállapítással is él, nem reflektálva az elmélet és a gyakorlat korábban messzestégesen elkülönített dimenziói közti viszonyokra vagy különbségekre. Ilyenek

például az alábbi állítások: „Kosztolányiról talán épp az ellenkezője mondható el: levelei olvastán egy morálisan meglehetősen »elítélhető« jellem rajzolódik ki. / Ki-rajzolódhat, mert az írói levelek azért is sajátos, a kutatások által is jól használható forrásértékű dokumentumok, mert bennük az írás adott pillanatában nyilvánul meg az ember, mindenféle utólagos (ön)interpretáció nélkül. (Kivéve, ha a levélíró fogalmazványt használ, melyet később tisztázva másol le.)” (23.) Vagyis Bíró-Balogh Tamás az írás aktusának olyan temporális relációiban gondolkodik, amelyben lehetőségessé válik az „én” és az általa az „én” lenyomataként kezelt szöveg szubsztanciális egybeesése, amely jelenség az olvasás során – tükörszimmetrikus alakzat révén – képesnek mutatkozik az „ember” projektálására, mivel a szöveg hordozza a leíró „én” lényegét, és így előállítani is képes azt. (Ez az elgondolás végighúzódik a teljes könyvön, ami nem ritkán a publicisztikai, szépirodalmi és biográfiai textusok egymásba csúszásához vezet, mintegy kauzális rendbe szervezve azokat, amely önkényes struktúrák a szerzői intenció szerint teljes hozzáférést biztosítanak a „valódi” Kosztolányi Dezsőhöz, jelen szövegrész esetében „egy morálisan meglehetősen »elítélhető« jellem[hez]”.) Az írásaktusnak ez az elgondolása egyáltalán nem veszi figyelembe az úgynevezett „én” és a nyelv között fellépő differenciát, amely negativitás a jelenlét hiányával szembesít, ezen túl pedig az idézetben zárójelbe tett mondat egyértelművé teszi, hogy itt az írás, törlés és közvetítés merőben pragmatikai elgondolásával állunk szemben.

A kivonulás kudarcára szolgáltathat példát a tanulmányban nagy karriert befutó „rejtőzködés” kifejezés (felszínes) korhangulati indoklása Kosztolányi néhány névtelen cikke kapcsán, valamint a szerző által idézőjelek között használt „kvázi hermeneutikai” [!] attitűd feltüntetése Kosztolányi „kései” munkásságában (26.), amelyről többet nem tudhatunk meg annál, mint hogy az a keletkezési hangulat, az erkölcsi töltet és egyéb, a szöveg szintjéhez viszonyítva külsődlegesnek minősülő lehetőségek kizárásával operálva jut el valahova, amit a tanulmány szövege nem ad közre. Az idézett Kosztolányi-tanulmány (*Szövegmagyarázat. Szeptember végén*) hozzáolvasásából persze kiderül, hogy amit a szöveg „végül” belát (34.), az korántsem „végül” következik be, hanem csupán megelőlegezi a tanulmány valódi elemzését, amely Petőfi versének szoros szövegolvasását viszi véghez, mely gyakorlatnak a hermeneutikával való összemosása meglehetősen megkérdőjelezhető, sőt amennyiben Bíró-Balogh Tamás itt az újkritika szövegolvasási gyakorlatát érti „kvázi hermeneutikai módszer” alatt, amellyel a Paul Valéry munkásságát ismerő Kosztolányi kétségkívül rokonítható, előtérbe nyomulhat az *Igazság és módszer*-ből Gadamer azon megállapítása, mely szerint a Valéry által vallott nézet, miszerint a befogadó mindig teremtője is a műnek (és így a potenciális olvasatok száma végtelen), elfogadhatatlan hermeneutikai nihilizmus, mint ahogy a hermeneutika és a módszer egymáshoz rendelése, ugyanezen mű szerint, szintén nem túl kifizetődő.

A *Mint aki a sínek közé esett* második tanulmánya, *A pornográf műfordításért feljelentett katolikus költő* Kosztolányi Dezső egy fordításával és a fordítás körülményeivel foglalkozik, azonban a szöveg elején legfőbb célkitűzésének mégis Kosztolányi kommunista kapcsolatainak felmutatása látszik (40.). Kosztolányi a szöveg állítása szerint egy ma már nem különösebben ismert, Kunfi Zsigmond nevű szer-

zövel fordította „együtt” magyarra 1910-ben Else Jerusalem *A Szent skarabäus (Der beliege Skarabäus)* című, a későbbiekben botrányossá váló regényét, amely felütésből azonban, mint a tanulmányból magából is kiderül, voltaképpen annyi igaz, hogy Kunfi fordításához Kosztolányi készítette el a versbetétek és mottók munkálatait (44.). Ez többek között Nietzsche-, Goethe- és Rousseau-idézetekkel való foglalatосkodást jelentett (45–46.), amiben nincs túl sok szenzáció, még ha Bíró-Balogh Tamás ennek az ellentétét inszcenírozza is, részben a cím, részben a szöveg sugallta leleplezés ígéretével. A filológiai pontosság érdekében meg kell jegyezni, hogy a szerző által említett (posztumusz) Nietzsche-mű új fordítása, amelyből az egyik lefordított mottó származik, a *Der Wille zur Macht* már hosszabb ideje elérhető magyarul, de nem a szövegbe idézett (*Hatalomra törő akarát* [45.]), hanem *A hatalom akarása* címen. A szerző szerint Kosztolányi a fordításokat „véltetően elsősorban a pénzért vállalta. Ez azonban talán nem esett nehezére, s a regény tárgya sem állt messze tőle, sőt a regényvilágot illetően bizonyosan volt némi gyakorlati tapasztalata is. Felesége könyve szerint ugyanis...” (49.) Az idézetből kitűnhet, hogy Bíró-Balogh Tamás az első adandó alkalommal a korábban diszkreditált Kosztolányinére hivatkozik, amint az megerősíteni látszik állítását, továbbá az is, hogy miután Kosztolányi baloldali sötét múltjára fényt derített, nem állhat meg, leleplezi az író-költő morális ingatagságát, sőt pénzsóvárságát, hogy aztán a Kunfival való szakítás utáni bosszúvágytól terhes Kosztolányiról is lerántsa a leplet (55.) – még ha mindehhez többször ideologikus retorikai struktúrákhoz folyamodik vagy önellentmondásokba keveredik is. Azonban ezzel a gesztussal már meg is előlegezi a kötet tematikai gerincét képező *Pardon*-blokk állításait, hiszen „a szocialista népbiztos több *Pardon*-rovatbeli glosszának tárgyává vált” (55.).

A sorban következő tanulmány „*Mindnyájan szomorúak vagyunk*”. Kosztolányi *Dezső két „erdélyi” dedikációja* címmel szerepel a kötetben, amely a *Tinta* példányaiban talált dedikációk („Erdély. Neve hallatára annakelőtte / ezeket a szókat mondtam: kék forrás, / gyöngy és rom. / Ma csak ezt: könny. / Kosztolányi Dezső / Budapest 1917.” [56.]) történetét próbálja feltárni. A szerző zavaró hirtelenséggel, motiválatlanul kapcsolja a dedikációt a *Boldog szomorú dal*hoz, majd annak olvasatával a „múltbeli boldogság és a jelenbeli szomorúság” (58.) vélt tartalmait kiolvassva – kérdés persze, hogy mitől lesz boldog egy „rom” – köti azt az első világháború 1916-os Erdélyt érintő harcaihoz, majd a Kosztolányi-szövegek egy Ady-dedikációval való rokonságát emeli ki. Hosszasan tárgyalja a keletkezés lehetséges okait, legvalószínűbbnek egy árverést kijelölve, amely éppen az erdélyi károsultak megsegítéséért folyt. A tanulmány zárásaként, a kötet ezen pontján ekkor már – egyáltalán nem meglepő módon – a sorok alkotáslélektani magyarázatba futnak, amely a zseni- és élményesztétika szótárából táplálkozva jelenti ki, hogy „Kosztolányi, miután március 18-án megtartotta nagyváradi előadását, s az erdélyi menekültekkel való találkozás után visszajött, ottani »tapasztalatait« az április 10-i árverésig aforizmává tömörítette” (64.), tehát a dedikációk létrejöttének oka csakis a felvázolt narratíva ok-okozati viszonyai között lelhető fel.

A Kosztolányi *Pardon*-rovatban és *Új Nemzedék*ben való szerepvállalásával foglalkozó négy tanulmány, *A Pardon-rovat történetéhez, az Egy idegen kéztől származó Pardon-cikk kéziratáról, az Egy Kosztolányi-cikk és kontextusa*, valamint a

„Tessék a kurzus-cikkírónak helytállani”. Kosztolányi egy elkerült sajtóperének történetéhez megkülönböztetett fontosságú a kötet sugallta állítások igazolásának szempontjából. Ezekben a tanulmányokban az előbbieken is erősen érzékelhető Lengyel András-hatás lappangóból nyílttá válik – ez már csak azért is feltűnő, mert a Kosztolányi-recepció számos elismert, kiváló szakember szövegét tudhatja magáénak, amelyekről a kötetben egyébként érdemtelenül kevés szó esik –, méghozzá olyan mértékű arányvesztésről van szó, hogy a bizonyíthatóan Kosztolányinak tulajdonítható írásokra való hivatkozások számát mind a négy szövegben meghaladja a Lengyel András szövegeire tett utalás, így a kötet utószavában Bíró-Balogh Tamás egyik mestereként megnevezett (189.) irodalomtörténész felelőssége szintén felvetődhet ezen tanulmányok olvasása során. Mivel azonban ennek kritikai elemzését a Kosztolányi-recepció vélhetően kezelni fogja, és igencsak valószínű, hogy Arany Zsuzsannának az *Alföld* 2014. novemberi számában megígért „*Pardon, Kosztolányi*” című életrajz-alféjezete tovább árnyalja majd a képet – ahogy közeledve a Bíró-Balogh Tamás által kitüntetett korszakhoz, a lap decemberi és januári számában már meg-megcáfolta jelen tanulmánykötet szerzőjének néhány állítását –, itt csupán jelezni lehet a tanulmányokkal kapcsolatban felmerülő problémákat, persze a teljesség igénye nélkül.

Ilyen például a „pardon” szó használatának kimutatása Kosztolányi szövegeiben, amely éves bontásban szerepel a könyvben, és azt hivatott bizonyítani, hogy Kosztolányi az *Új Nemzedék*nél eltöltött időszak alatt nem használta ezt a szót, „nyilvánvalóan éppen azért, mert nagyon is kapcsolódott a rovatához” (67.), ez pedig a szerző sugallata szerint – a sugallatoknak egyébként az egész könyvben hálás szerep jut – azt jelenti, hogy a *Pardon*-rovat és Kosztolányi sokkal inkább egy test és lélek, mint egy szerteágazó, sokszerzős szöveghálózat. Annak érdekében, hogy az állítás legitimációs ereje megmaradjon, Bíró-Balogh Tamás hajlandó azt a tényt is elhallgatni – noha közlésében ott állnak az erre vonatkozó adatok –, hogy nemcsak az 1919-ben induló *Új Nemzedék* miatt nem szerepelhetett Kosztolányinál a pardon szó különböző fórumokon, de a szó szerzői történetében az 1916-os, ’17-es és ’18-as évek is üresen maradtak, bár nem valószínű, hogy Kosztolányi már ekkor egy nem létező folyóirat miatt tartotta volna vissza pardonjait. Amikor lehetőségként felmerülne Milotay neve a *Pardon*-rovat összefüggésében – hiszen a rovat az ő laptól való távozta után egy hétre megszűnt –, a szerző könyvedén elhárítja ezt az eshetőséget, arra hivatkozva, hogy ez az a hét, „amikor Kosztolányi munkájának semmi nyoma az *Új Nemzedék*ben” (74.). De a leginkább érthetetlen – és ami fontosabb talán: ellenőrizhetetlen – állítások egyikét az jelenti, ami komolyan szánt érveléssel igyekszik bizonyítani, hogy egy, a *Vérző Magyarország* című antológiában szerepeltetett novella utal Kosztolányi és a *Pardon*-rovat kapcsolatára – még ha nem is tud róla írója –, méghozzá azzal, hogy annak szerzője, Komáromi János egy valós történeti személyt ruház fel Kosztolányi vezetéknevével (75.), ami egyébként motivált is, hiszen a szóban forgó személy származását tekintve „Kosztolányi”. Ebbe a körbe tartozik továbbá a rendkívül terhelt „irredenta” és „antiszemita” kifejezések rendszeres használata (néha szinte Kosztolányi eposzi jelzőiként), valamint Bíró-Balogh Tamás azon, könyvében megjelenő vágya, hogy az eddigieknek megfelelően minél több *Pardon*-cikket

tulajdoníthasson Kosztolányi Dezsőnek (pl. 111.). Ennek tetőpontján rendkívül bizonytalan és meglehetősen önkényes érvezetéssel (83.), Lengyel András egy nem kevésbé vitatható munkájára alapozva (85–86.) Kosztolányi neve alá rendeli *A magyar irodalom és az ő irodalmuk* című névtelen cikket, ezen gesztus elbizakodottságát pedig semmi sem példázhatná jobban, mint az, hogy azt közli Kosztolányi neve alatt (!) a függelékben. Nem hiszem, hogy energiaigényes bizonyítással kellene kiemelni az ilyen reflektálatlan és önkényes gesztusok veszélyességét és az irodalomtörténetet is érintő káros mivoltát, amelyekben a *Mint aki a sínek közé esett* sajnós bővelkedik.

Amikor többek között ezekben és a terjedelmi korlátok miatt itt vizsgálni már nem tudott fennmaradó tanulmányokban foglalt állítások létjoga felmerül, ellentétben a szerző által előre önmaga számára (főként interjúkban) biztosított védelmi pozíció állásfoglalásával, nem a Kosztolányi körül duzzadó apologetikus gesztusok vagy a „hivatalos irodalomtörténet-írás”, hanem a tudományos alapossághoz, megfontoltságához való viszony és az elérhető leginkább tárgyilagos hangütés kívánalma jut szóhoz, amelyek szükségessége nyilvánvalónak tűnik, amennyiben nem negatív ideológiai konstrukciók és a szenzáció vagy a nagy leleplezések hajhászása, hanem a szó legszigorúbb értelmében vett igazságosság megközelítése válik értelmezői feladatává. Lelkiismeretesen, a vállalt feladathoz mért felelősség teljes tudatában megírt életrajzokra mindenekelőtt azért van szükség, hogy a Bíró-Balogh Tamáséhoz hasonló könyvek véletlenül se tehessenek szert maradéktalan autoritásra, és ne válhassanak egy-egy *corpus* sírkövévé. (*Equinter*)

BALOGH GERGŐ

A kontextus tágas csarnoka

HAVASRÉTI JÓZSEF: SZERB ANTAL

Egyetemistaként úgy tűnt, hogy egyetlen szerzőre monográfiát szabni tisztes, ám csakis aprólékos, életidegen, műélvezetet kioltó, életfogytiglan tartó vállalkozás lehet. Művelje, akinek hét élete van! A *Kalligram Kiadó* kilencvenes évek közepén induló (és máig ívelő), *Tegnap és ma* című, kortárs és közel kortárs szerzők műveit tárgyaló sorozata s más hasonló vállalkozások azonban már elmozdulást jeleztek a monográfia műfaj tárgyát, premisszáit, módszereit illetően. A szerző életét háttérbe szorító, műimmanens, szöveg- és befogadásközpontú közelítésmódok legfőképpen a pozitivistá, biográfiai indíttatású vagy szorosan e hagyományból kinövő életrajzi-strukturalista irodalom- és monográfiatudomány szemléletével és módszereivel feszültek szembe, és lassan felszámolták a műfajjal szembeni előítéleteket is. A szövegeken, szövegegyütteseken poétikai jegyeket, motívumokat érvényesítő, értelmezéscentrikus monográfiák vonulatában említhető például Horváth Kornélia „poétikai monográfiája” Petriről, Bengi László Kosztolányi-kötete vagy Harmath Artemisz Weöres-újraértelmezései is. Az utóbbi évek legzengzetesebb szakmai teljesítményei közül azonban nem egy visszatért a szerző alakjához – a szerző mint